

Len
702

19 99

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ



ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ

1914 — 1915

ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ

ԱՏԵՆԱՊԵՏ

Տօք. ՎԱՀՐԱՄ ԵԹՈՐԳՈՄԵԱՆԷ

ԵՒ

ԿԱՐԴԱՑՈՒԱԾ

ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ ՍԿԶԲԸ

1919 Յունուար 31

ԼԵՆ
702

Կազմողին Ս. ՕՆՆԵԱՆ

Բերա, Թագսիմ, 67

1919

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՀԱՅ ԲՈՇԿԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Գ. ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ

1914—1915

ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ

ԱՏԵՆԱՊԵՏ

Տօք. ՎԱՀՐԱՄ Թ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆԷ

ԵՒ

ԿԱՐԴԱՑՈՒԱԾ

ԸՆԴ ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ ՍԿԶԲԸ

1919 Յունուար 24



4702-60

28 702

ԴԻԻԱՆ Ա. ՏԱՐԵՇՐՁԱՆԻ

1912—1913

Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Հ. Պ. ՄՍՏԹԵՈՍԵԱՆ
Դեր-Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Վ. Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ
Ասենապայիր	ՏՕԲԹ. Գ. ԴԱԻԻԹԵԱՆ
Դեր-Ասենապայիր	ՏՕԲԹ. ՍԵՐԹԼԵԱՆ
Գանձապետ	ՏՕԲԹ. Բ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ
Գրապան	ՏՕԲԹ. Յ. ԷԲՄԷԲՃԵԱՆ

ԴԻԻԱՆ Բ. ՏԱՐԵՇՐՁԱՆԻ

1913—1914

Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Հ. Պ. ՄՍՏԹԵՈՍԵԱՆ
Դեր-Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Գ. ՉՈՂՐԱՊ
Ասենապայիր	ՏՕԲԹ. Գ. ԴԱԻԻԹԵԱՆ
Դեր-Ասենապայիր	ՏՕԲԹ. Խ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ
Գանձապետ	ՏՕԲԹ. Բ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ
Գրապան	ՏՕԲԹ. ՊԱՋԻԼ. ԽԱՆ

ԴԻԻԱՆ Գ. ՏԱՐԵՇՐՁԱՆԻ

1914—1915

Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Վ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ
Դեր-Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Բ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ
Ասենապայիր	ՏՕԲԹ. Յ. ԱՐԹԻՆԵԱՆ
Դեր-Ասենապայիր	ՏՕԲԹ. Խ. ԳԱՓԱՄԱՃԵԱՆ
Գանձապետ	ՏՕԲԹ. Յ. ՏԱՏՈՒՐ
Գրապան	ՏՕԲԹ. ՊԱՋԻԼ. ԽԱՆ

ԴԻԻԱՆ Ը. ՏԱՐԵՇՐՁԱՆԻ 1919.

Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Վ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ
Դեր-Ասենապետ	ՏՕԲԹ. Բ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ
Ասենապայիր	ՏՕԲԹ. ԵՎ. ՇԱՀԱՊԱՋ
Դեր-Ասենապայիր	ՏՕԲԹ. Ա. ՊԱՀՋԷՎԱՆԵԱՆ
Գանձապետ	ՏՕԲԹ. Յ. ՏԱՏՈՒՐ
Գրապան	ՏՕԲԹ. Գ. ՉԱՐՃՃԵԱՆ

ՅԱՐԳԵԼԻ ԱՐՈՒՆԱՍԱԿԻԳՆԵՐԱ,

Հայ բժշկական Միութեան 1914—1915 Տարեշրջ-
ջանի այս Տեղեկագիրը, պիտի կարգացուէր՝ ըստ օրինի,
1915 Մայիսին. բայց ընդհանուր պատերազմին պատ-
ճառաւ հետզհետէ ծագած ամենատխուր պարագայներ
արգելք եղան, եւ Միութեան իր Դրդ (1915—16),
Երդ (1916—17) Զրդ (1917—18) Տարեշրջաններն եւ
Էրդ (1918—19) Տարեշրջանի մեծ մասը ակամայ ան-
գործունէութեամբ եւ բռնադատուած քունի մը մէջ ան-
յնիւէ յետոյ, այսօր միայն, Լրդ Տարեշրջանին գրեթէ
ոկիւրքը, կը վերագարթնու, չարունակելու համար իր
աշխատութիւնները, որոնք այնչա՛փ թափուլ ու եռան-
դով սկսուեցան 1912ին, եւ որոնք գեղեցիկ գրաւական
մ'էին ապագայ փայլուն յառաջագիծութեան:

Տարեկան Տեղեկագրի պատրաստութեան պաշտո-
նը, գիտէք՝ որ միշտ Ատենադպրին կը վերաբերի. բայց՝
որովհետեւ Միութեանս Ատենադպիրը Տօքթ. Արթին-
եան, իւր ընտրութենէն քիչ յետոյ, 1914 օգոստոսին
մեկնեցաւ Ֆրանսական բանակին ծառայելու, եւ Դեր-
Ատենադպիրը Տօքթ Խ. Գալամամեան ղինուորական
ծառայութեամբ միշտ բազմազբաղ, այժմ ալ բացակա
է, ստիպուեցայ ես ինքս կատարել անոնց պաշտօնը.
ուստի՝ այս՝ Դրդ Տեղեկագիրս եթէ իւր նախընթաց-
ներուն կատարելութիւնը չի ներկայայնէ Ձեզի, կը
ինդրեմ որ ներողամիտ ըլլաք:

Հայ Բժշկական Միութիւնն իր 1914—15ի Տարե-
շրջանը բոլորեց բեղմնաւոր գործունէութեամբ:

Բացի Դիւանի ժողովներէն, որոնք գրեթէ 30 եղան, անոր սովորական գումարումները կանոնաւորապէս տեղի ունեցան միշտ Կայսերական Բժշկական Ընկերութեան սրահը և եզոյն ընդ ամէնը 18. աշիւնքն՝ նախորդ Տա-
րեշրջանի ժողովներէն երեք, իսկ նախաճախորդէն վեց աւելի:

Առաջին ժողովը գումարուեցաւ 1914 մայիս 17ին, նուիրուեցաւ ըստ օրինի անցեալ տարեշրջանի Տեղեկա-
գրի ընթերցման, գանձապետի ու գրապահի համարա-
տուութեան և ընարութեան նոր Դիւանի, զոր բաղկա-
ցուցին՝ Տօքթ. Վ. Յ. Թորգոմեան Ասեմապետ, Տօքթ. Բ. Զիլինկերեան Դեր-Ասեմապետ, Տօքթ. Յ. Արթինեան Ասեմապետ, Տօքթ. Խ. Գալամանեան Դեր-Ասեմապետ Տօքթ. Յ. Տատուր Գանձապետ, Տօքթ. Պաղիլ Խան Գրապետ, (վերցրուած):

Այս առաջին ժողովին մէջ էր, որ նախորդ Ատե-
նապետ Տօքթ. Հ. Պ. Մատթէոսեան արտասանեց՝
ընտիր ճառ մը, որով հրաւեր կը կարգար մեղի յարատե
աշխատութեան, և քաջալեր կ'ըլլար՝ սերտ Միութեան
ու անկեղծ՝ իրերասիրութեան:

Հետզհետէ տեղի ունեցած 17 ժողովներուն մէջ
կարգապետեցան, Միութեան անդամներու կողմէ գրի
առնուած աշխատասիրութիւններ, ո'չ նուազ շահեկան
և հետաքրքրական քան անցեալ տարիներունը:

Ահաւասիկ անոնց ցուցակը,

1.— ԱՄԻՐՏՕԼՎԱԹ ԱՄԱՍԻԱՅԻ: 15րդ Դարու մէջ

ապրած այս Հայ բժիշկի մասին Տօքթ. Վահրամ Յ. Թոր-
գոմեան կարգաց ֆաւնսերէն ուսումնասիրութիւն մը,
ի վեր նանելով այս բժիշկին բեղմնաւոր կեանքը, բժշ-
կական ստուար երկասիրութիւնները, սրտեց մասին աշ-
խատութիւն մըն ալ հաղորդած էր նաև 1913ին Կոնստ-
նի մէջ գումարուած միջազգային բժշկական Համա-
ժողովին:

2.— Traitement abortif de la fièvre Typhoïde:
Աոյն նիւթին վրայ Տօքթ. Պէօրէքճեան ֆաւնսերէն գը-
րուած աշխատութիւն մը ներկայացնելով, ուղեց,
հաստատել, թէ իւրահնար շիճուկով կարելի էր ժախտ-
եկը իր սկզբնական վիճակին մէջ վիժեցնել, բուժել:
Տօքթ. Պէօրէքճեանի աշխատութիւնը ի՞նչ գոհու-
թեամբ լսուեցաւ, բայց աւելի ընդարձակ, մանուսնդ
աւելի հաստատական փորձերու կարօտ ըլլալն ալ ըս-
ուեցաւ ժողովականներու մեծամասնութեան կողմէն:

3.— Une Complication rare de la pneumonie ֆուն-
ներէն աշխատութիւնը կարգաց Տօքթ. Յ. Երմէքճեան,
և պատմեց՝ Թոմասապէ բռնուած տաքիքոտ հիւանդի մը
վրայ պատահած կեղծմաւկի ամենահազուադէպ դարձու-
թիւն (Complication) մը, զոր ժողովը լսանց հնորա-
կալութեամբ:

4.— ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԴԱՍԱԳԻՐՔԵՐՈՒ ԱՌԱՍՊԵՆԵՐԵՆ
անունով Տօքթ. Պաղիլ Խան հաղորդեց հայերէն գրու-
թիւն մը երկար, որուն մէջ կը խօսէր Պրկաիսի (Tétanos)
մասին, և կրկնելով հիմուց ի վեր ճանչցուած սրկախ-
տաբոյժ միջոցները, կ'ուզէր ընդունիլ, թէ սրկախտը
կրնաւ ըլլալ նաև ինքնաձիւն (Spontané): Տօքթ. Պա-

զիւի այս հաղորդագրութեան առթիւ Տօքթ. Նազարեան, Տօքթ. Էքմէքճեան, և Տօքթ. Գափամաճեան յիշեցին իրենց զարմանած սրկախտի պարագայները, իսկ Տօքթ. Բ. Զիլինկիրեան Տօքթ. Պաղիլի յայտնած գաղափարին հակառակ խօսելով, ըստ թէ Bacille de Nicolaëրը միայն կրնար սրկախտ առթել:

5.— ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՎԻՐՍՖՈՒԺՈՒԹԻԻՆԸ, անունով Տօքթ. Հանջէրեան կարգած հայերէն շահեկան գրութիւն մը, որուն մէջ պատերազմի դաշտին վրայ կատարուած վիրարութեան գլխաւոր գործողութիւնները թուելէ յետոյ, ժողովին ներկայացուց, վերքերու ցեղուղման (drainage) և ոսկրքեղում ներու (Fracture) դարմանումին համար իր կողմէ հնարուած ու արդէն զինուորական բժշկաներու շատերէ գործադրուած նոր միջոցներն ու եղանակները, որոնք գնահատութեամբ ծախսահարուեցան:

6.— ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՊԱԼԱՐՆԵՐ.— Այս մասին Տօքթ. Պաղիլ խան կարգաց հայերէն ուսումնասիրութիւն մը, որ ո՛չ այլ ինչ էր, բայց եթէ մանրամասն տեղեկատուութիւն մը, սոյն ախտին դարմանումին համար մինչև ցարդ գործածուած միջոցներուն վրայ:

7.— Deux observations de Leucémie. Տօքթ. Զ. Էքմէքճեանի կողմէ պատրաստուած ֆրանսերէն գեղեցիկ աշխատութիւն մը, որ էր՝ Սպիսկա բիւնոքիւն (Leucémie) հիւանդութեան երկու տարրեր ենթակայներու նկարագրութիւնը գիտնականօրէն պատրաստուած և որ մեծապէս գնահատուեցաւ:

8.— Mélanhydrose mammaire տեղային մելանոֆիւն, անունով ֆրանսերէն աշխատութիւն մը զոր կարգաց Տօքթ. Վ. Թորգոմեան:

Պատմութիւնն էր ծերունի կնոջ մը, որուն երկու ստինքէն սեւ կամ մելանի պէս հեղուկ մը կարտաթորէր: Տօքթ. Թորգոմեանի այս աշխատութիւնը իբրեւ խիստ հաղուադէպ պարագայի մը, հաղորդուած էր Բարիդի Académie de médecineին, որուն 1914 մայիս 12ի նիստին Բոֆ. Ռաֆայէլ Պանշաւ կարգացած էր զայն Տօքթ. Վ. Թորգոմեանի անունով:

9. L'extension dans les fractures compliquées des membres.— Տօքթ. Հանջէրեանի կողմէ պատրաստուած լաւ գրուցատրութիւն մը, որուն մէջ հեղինակը բացատրեց թէ վերին և վարի անդամներու օտկրաբեկումները կը դարձանէր ինք իր կողմէն նոր հնարուած միջոցով մը, որ գործադրութեան էր արդէն զինուորական հիւանդանոցներու մէկ երկուքին մէջ:

Ժողովականներու ջերմ շնորհակալութեանն արժանացաւ Տօքթ. Հանջէրեան, որ ինչպէս դիտեց Ատենադէտը, յատկապէս օժտուած է բժշկական կամ վիրարութեան գործիքներ հնարելու յատկութեամբ, և հնարած է արդէն Forcèps redresseur մը [աղղիկ սաղմնաձև] անունով, որ հրատարակուած է Բարիդի La presse médicale թերթին, 1914 օգոստոս 1ի թիւին մէջ:

Սոյն գլխաւոր աշխատութիւններէն զատ, Միւթեան ամէն ժողովներուն տեղի ունեցան բժշկական շահեկան ասուլիսներ կամ զրուցատրութիւններ այսպէս՝

1.— Տօքթ. Փաշաեան պատմեց իւծախտաւորի մը վրայ տեսնուած ջրալի բոխալիւրաբորի [pleurésie avec épanchement] հետաքրքրական մէկ պարագայն,

որ յառաջ եկած էր՝ հիւանդը բաց պատուհաններով տեսնակի մօջ վարմանուած միջոցին օդային հոսանքներու դէմ հերկ եղած զգուշութենէ զուրկ մնացած ըլլալուն պատճառաւ:

2.— Տօքթ. Հ. Պ. Մատթէոսեան խօսելով Ռերայի ջութերուն այլևայլ տեղերու մէջ ունեցած դարչաճութեան մասին, ինչ որ հատուտեց նաև Տօքթ. Կ. Մութաֆեան, շարժեց ժողովականներու հետաքրքրութիւնն և ուզեց՝ որ Հայ Բժշկական Միութեան միջոցաւ քաղաքապետութեան ուշադրութեան յանձնուի խնդիրը:

3.— Տօքթ. Եաղուպ ժողովին ներկայացուց Բi-brome dégénéré sarcomateux, անուն ներդուռոյ մը, զոր ինքը պուլկարեական հիւանդանոցին մէջ Histerectomie abdominale (արովայնային սարգուհամաւորիւն) գործողութեամբ հանած էր, և որու մասին տեղի ունեցաւ խիստ չափական խորհրդակցութիւններ, Տօքթ. Պաղիւի Տօքթ. Է. քմէ. քճեանի, մանաւանդ՝ Տօքթ. Բ. Չիլինկիրեանի կողմէ, որ յանձնաբարեց այդպիսի ուռուցները: Բ. ճառագայթներու տը կնիժաբելը, Վիրաբուժական գործողութեան անկարելիութիւն եղած ատեն:

4.— Տօքթ. Վ. Թորգոմեան ժողովին հաղորդեց՝ ինքնագործողութեան (auto-opération) պարագայ մը, զոր վերջերս կարդացած է թերթերու մէջ, և որուն հեղինակը եղած էր յոյն մը:

Այդ մարդը որ կը ներդուէր՝ կերելի, ստամոքսի ցաւերէ, դանակով մը բացած էր իր ոտամոքսը տեսնելու համար, թէ ինչ էր ցաւին պատճառը, բայց դժ-

բաղտարար իր շունչը փչած էր առանց նպատակին կարենալ հասնելու:

Սոյն պատմութեան վրայ, ժողովականներէն ու մանք յիշեցին ինքնագործողութեան ուրիշ պարագայներ, երբեմն յաջողութեամբ պատկուած և կատարուած ոչ-բժիշկներէ և նաև բժիշկներէ:

5.— Antigonococcique sérumով (սիմուկ) բուժուած ջերմամիզութեան քանի մը պարագայներ յիշեց Տօքթ. Խ. Փափազեան, ինչպէս նաև Տօքթ. Մալխաս, որ մասնաւորապէս ծանրացաւ artigon կոչուած դեղին ջերմամիզական բարդութեան համար ունեցած բուժիչ յատկութեան վրայ:

6.— Տօքթ. Մալխաս պատմեց՝ Opération pour les calculs des voies Biliaires գործողութեան մը խիստ փափուկ պարագայն՝ զոր յաջողապէս կատարած էր ինք Ս. Վ. Հիւանդանոցին մէջ մտղամանի քարերու համար և որ մեծապէս գնահատուեցաւ:

7.— Տօքթ. Խ. Գափամաճեան, պատմեց իր կատարած Taille périénales (սրբանակային ներնու) գործողութեան մը խիստ յաջող պարագայն, որուն վրայ կարծիքներ փոխանակուեցան Տօքթ. Նազգաշեան և Տօքթ. Եաղուպի կողմէն:

8.— Տօքթ. Մատթէոսեան ներկայացուց բազմաթիւ և բազմազան միջոցներ, զորս ինքը այլևայլ ժամանակներու մէջ հանած էր taille périnéale կամ taille sus-pubienne (վերագուային ներնու) գործողութիւններով:

9.— Tumeur Médullaire (սղմանուային ուռոյց) հիւանդութեան հազուադէպ օրինակի մը արտաճանաչու-

թեանը մասին Տօքթ. Մատթէոսեան հաղորդեց խիստ չափեղանակեցեալ տեղեկութիւններ, զորս զրի ամենելով յանձնեց յետոյ դիւանին:

10.—Diagnostic différentiel des kystes dermoïdes et rein mobileի այսինքն ծիւնի երկկամի (միերկամ) և մութակեայ բուշի բաղդատական ախտաճանաչութեան մասին Տօքթ. Եաղուպ բերաւ մանրամասն տեղեկութիւն մը ֆրանսերէն, զոր և հաղորդեց մեզ յետոյ գրաւոր կերպով:

11.—Արգանդամեծ յուրեան) grossesse extra-uterineի մը համար իր կատարած յաջող գործողութիւնը յիշեց Տօքթ. Մալխաս, և խօսեցաւ ուլնային խժական գեղձագարութեան (adénopathie cervicale tuberculeuse) դարմանումին մէջ իր գործածած Գալօի գրութիւնը, որ մեծ արդիւնք տուած էր:

13.—Sulfate de quinine է առթուած urticaire (եղնեւ) ի մասին բազմազան օրինակներ տուաւ Տօքթ. Էքմէքճեան, որուն հետ և ուրիշ անդամներ յիշեցին նմանօրինակ պարագայներ:

13.—Կ. Պոլոյ մէջ պատահած անխախտ (pustule maligne) պարագայներ յիշեց Տօքթ. Պաղիլ խան: Նոյնը կրկնեց Տօքթ. Մութաֆեան և յարեց թէ Քարթալի մէջ ալ տեսնուած էր անխախտ վարակուած ուրիշ հիւանդ մը: Տօքթ. Սանճեան խօսեցաւ այդ հիւանդութեան դարմանումին վրայ, ի վեր հանելով օգտակար և բուժիչ ազդեցութիւնը խորում cauterisationի որուն դիմած էր և պիտի դիմէր միշտ նման պարագայի մէջ:

Ասոնք էին ահա նիւթերը, ինչպէս նաև տիրող

հիւանդութիւնները, որոնք մեր ժողովներու խորհրդածութեան առարկայ եղան: Եսկայն այսչափով չի փակուիր Միութեան տարեշրջանը:

Բացի վերոյիշեալ բժշկական նիւթերէն, Հայ բժշկական Միութեան սեղանին վրայ, և գրեթէ բոլոր ժողովներուն, յազուեցաւ ընկերական խիստ կարեւոր խնդիր մը. այն էր՝ ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ՎԿԱՅԱԳՐԻ հարցը, զոր անցեալ շրջանին առաջին անգամ ներկայացուցած էր Տօքթ. Բ. Զիլինկիրեան:

Սոյն խնդրոյն վրայ պատրաստուած հիմնալի ճառեր խօսեցան, Տօքթորներ՝ Բ. Զիլինկիրեան, Տաղաւարեան, Էքմէքճեան, Փաշեան, Նազգաշեան, Միմիտեան և երբ այդ խօսումներէն յետոյ, Տօքթ. Բ. Զիլինկիրեան պիտի արտայայտուէր, որպէս զի Միութիւնս եզրակացութեան մը յանգէր և ահա ժողովները դադրեցան դժբաղդարար:

Հայ Բժշկական Միութիւնը ունեցաւ նաև ուրիշ ո՛չ նուազ կարեւոր գրադում մը հանրօգուտ. հիւանդատան—հիւանդապահութիւններու պատրաստութեան յատուկ դասախօսութիւնները, զորոնք Ամենա. Տէր Զաւէն Սրբազան Պատրիարքի յանձնարարութեամբ ստանձնեց և սկսաւ անդեղել Բերայի, Իսկիւտարի և Գումազարուի մէջ:

Յատուկ յանձնախումբ մը, զոր բաղկացուցին Տօքթորներ Տաղաւարեան, Եաղուպեան և Միմիտեան, մասնաւոր ծրագիր մը պատրաստեց առ այս, և որոշեց հինգ դասընթաց, որոնց բացումը հանդիսաւորապէս տեղի ունեցաւ 29 նոյեմբեր 1914ին:

Միութիւնս իր այս ձեռնարկը մեծ յաջողութեամբ կրցաւ գլուխ հանել, շնորհիւ իր անդամներէն՝ Տաղաւարեան, Միմիտեան, Էքմէքճեան, Ռ. Զիլինկերեան, Պաշլէվանեան, Բ. Տիւնիսեան, Պէօրէքճեան, Գափաւմաճեան, Հանջէրեան, Կորեկեան, Պետրոսեան Տօքթորներու, որոնց մասնակցեցաւ երջեմն և Զեր Ատենապետը:

Ինչ ոգեւորութեամբ լսուեցան այդ դասերը, երկսեռ ունկնդիրներու ինչ հոծ բաղմութիւն էր, որ երբ թաղերուն մէջ ալ եկաւ հետեւիլ մեր դասերուն, ինչ ծափահարութիւններ մեր դասախօսութիւնները խլեցին:

Մեր դասախօսները գիտցան այս՝ շահեկան ընծայել իրենց դասերը և անշափ փայլեցան պերճախօս դասաւանդութեամբ, որ ծաղկելունջերով շնորհաւորուեցան հասարակութենէն:

Պետական բարձրաստիճան պաշտօնեայ-բժիշկներ անձամբ եկան ներկայ գտնուել ու շնորհակալ մեղ ըլլալու: Շնորհակալութեան ուղերձներ և ձուեր, որոնք կը պահուին մեր քով և հրատարակուեցան իսկ ազգային թերթերու մէջ, մեր ձեռնարկը գրուածելով դրուատեցին. և Միութիւնս մեծապէս քաջալերուած, երբ կը պատրաստուէր հրապարակային նոր դասախօսութիւններու, և ահա տխուր և սոսկալի պատահարներ եկան խափանել զմեզ:

Դասախօսութիւններու շրջանը երբ աւարտեցաւ, Միութիւնս քննիչ յանձնախումբի միջոցաւ ունկնդիրներէն փափաքողները քննութեան ենթարկեց և արժանաւոր հանգիստացողներուն, Ամեն. Տէր Զաւէն Պատրիար-

քի խնդրանքին ու իր 17 մարտ 1915ի ժողովին որոշման համաձայն, տպուած վկայականներ տուաւ բուրժեւէ գոր Կարմիր Մահիկը ճանչցաւ պաշտօնապէս: Եւ քանի՜նէր գային քրտինք թափել վիրաւոր զինուորներու սնարը, քանի՜նէր փութացին ծառայել զինուորական հիւանդանոցներու մէջ հոս կամ հեռուն և վարձատրուեցան յետոյ աւաղ... սոսկալի մահերով:

Բժշկական Պարտարանութեան մասին ալ ունեցաւ Միութիւնս լուրջ խորհրդածութիւններ և անցեալ շրջանին պատրաստուած ու հրատարակուած պատրաստական ոկքունցներու 10րդ և 19րդին արամադրութեամբ իր մէջէն ընտրեց Պատրաստական Ասեան մը, բաղկացած Նազարեան, Նազուպեան և Էքմէքճեան բժիշկներէ:

Այս Ատենայի համար սահմանեց 18 յօդուածով Կանոնադիր մը գոր վաւերացուց 1915 մարտ 3ի ժողովին մէջ, և մասնաւոր տպագրութեամբ հրատարակեց:

Ունէինք դեռ նախորդ շրջանէն մնացած Ախսարաւարանի պատրաստութիւնը, գոր կը շարունակէր յատուկ յանձնախումբ մը՝ Մատթէոսեան, Պազիլխան, Փաշաեան, Արթինեան և Թորգոմեան բժիշկներէ կազմուած, որ սակայն չի կրցաւ դեռ ի գլուխ հանել ըստպատուած գործը, և անշուշտ դուք ներող կըլլաք այս յապաղումին, նկատի առնելով, թէ բաւ կամ բաւարան մասնաւանդ Ախսարաւարան շինելը կարելի չէ հասցնել աշխատութեամբ փութացնել:

Ունէինք նաեւ Սրուանձտեանց Եպիկոսակով Վանի մէջ կառուցանելի հիւանդանոցի մը առաջարկը, բայց յետաձգուեցաւ այն յարմար ժամանակի:

Հայ Բժշկական Միութիւնը պատիւ ունեցաւ հրաւիրուելու Հրեայներու բժշկական նորակազմ Միութեան կողմէ օտարքուած հիւանդապահութեանց դատընթացքի բացման հանդէսին, որ տեղի ունեցաւ 1914 զեկտեմբեր 10ին, նախագահութեամբ Հրէից Բարոնապետին և Ա. մարիկեան դեսպան Պր. Մօրկընդաուի: Սոյն հանդէսին Միութեանց կողմէ ներկայ եղաւ Ձեր Ատենապետը, Տօքթ. Պաղիլ խանի և Տօքթ. Դաւիթեանի հետ:

Միութիւնս այս տարեշրջանի ընթացքին բաղդն ունեցաւ իր Մատենադարանին բժշկական հատորները շաղկնել, և ընդունիլ իր մէջ նոր ընկերներ, և այսպէս մեր անդամներու ընդհանուր թիւն հասաւ 43ի:

Եւ այս է ահա մեր Գրդ Տարեշրջանի՝ 1914-15ի գործունէութեան համառոտագիծ պատկերը: Բայց թէ ի՞նչ եղաւ այնուհետեւ, այն ալ քիչ մը յետոյ:



ԽՕՍԲ ԱՏԵՆԱՊԵՏԻՆ

Սիրելի Ընկերներս,

Իմ ջերմ շնորհաւորութիւններս նախ կը յայտնեմ Ձեզ և սրտագեղ խնդակցութիւններս, որ բազդ կ'ունենանք այսօր չորս տարուան լռութենէ ու բռնադատուած անգործունէութենէ մը յետոյ, վերսկսիլ մեր ժողովեալուն, և նոր տարիիս հետ նոր աշխատանքի մը ասպարէզը նետուիլ: Եւ երբ ես ալ կը պատրաստուիմ թողուլ Ատենապետութեան Աթոսը, զոր 1914ին ինձ յանձնեցիք, պարտք ինձ կը համարիմ անգամ մը եւս շնորհակալ Ձեզ ըլլալ անկեղծօրէն:

Պատիւը զսր ընծայեցիք Դուք ինձ, ամենամեծն էր, զոր երբէք ունեցած ըլլամ: Շա՛տ ու շա՛տ անգամներ առիթ եղած է ինձ Ատենապետութեան պաշտօններ ունենալու Ազգիս մէջ, մինչև անգամ Կայս. Բժշկական Ընկերութեան նախագահելու, բայց բնա՛ւ և բընա՛ւ տ'յնչափ հպարտ չեմ զգացած ինքզինքս, որչափ Հայ բժիշկներու այս Միութեան Ատենապետութեամբ, զոր պիտի նկատեմ միշտ եռեռնամակայ և աւելի բժշկական ասպարէզիս չքնաղ մէկ վարձատրութիւնը:

Ձեր ինձ ընծայած պատիւը, գիտեմ թէ չկրցայ լիուրի փոխարինել. գիտեմ թէ, իմ նախորդիս, պատուական Տօքթ. Հ. Պ. Մատթէոսեանի չափ չկարողացայ գոհացնել զՁեզ, սակայն՝ կրնամ գոնէ կատարեալ գիտակցութեամբ յայտարարել, թէ տկար ուժովս, մա-

նաւանդ Դիւանի իմ յարգելի պաշտօնակիցներու աջակցութեամբը, ջանք չի խնայեցի Միութեանն նպատակին հաւատարիմ ծառայելու և բոլորել Ձեզ տալու արդիւնաւոր տարի մը, որուն մէջ Դուք բոլորդ փայեցաք գիտական գեղեցիկ աշխատութիւններով, ինչպէս կը վերայէ մեր տարեկան Տեղեկագիրը:

Անշուշտ Միութեանն գործառնութիւններուն ղէկը աւելի կարող ձեռքի յանձնուելով, աւելի մեծ յառաջգիմութիւններու պիտի առաջնորդուէր, եթէ ամենատիւր և դառն պարագայներ կայծակի արագութեամբ վրայ հասնելով չի խանգարէին զմեզ և Միութեանն եռաւեայ մանուկ քայլերը չի խափանէին:

Պիտի ներէք ինձ, որ հարեանցի յիշատակութիւն մը ընեմ այս մատին, զի ստիպուած եմ, Հայ բժշկագնաց Միութեան վերջին չորս տարիներու անցործունէութեան պատմութեանն համար:

1915 Ապրիլին էր, մինչ Դիւանի ընկերներու հետ ես մեր տարեկան հանգիստաւոր ժողովին պատրաստութիւններովը, կ'ըրազէի, ձերբակալուեցայ յանկարծ և առաջնորդուեցայ բանտ, ուր ինքզինքս գտայ Հայ մտաւորականներէ, Հայ գրական ամենակարկառուն ղէմքերէ, շատ մը Հայ բժիշկներէ, դեղագործներէ, իմրագիրներէ, ատամնաբոյժներէ, Հայ վաճառականներէ, վարդապետներէ, քահանաներէ ու արհեստաւորներէ բաղկացած 250 հոգինոց որոշուած ու զատուած խումբի մը մէջ: Մէտեֆիսէի զաղիր, գարշ և ոջլոտ մէկ անկիւնը, ոճրագործներու ճիշտ դրացի յարկի մը մէջ ան-

մէնքո մէկ անքուն գիշեր մը և ամբողջ օր մը յաւազին անցնելէ յետոյ, առանց որ և է հարցաքննութեան մը ենթարկուելու, յաջորդ գիշերը մեր կարաւանը առաջնորդաւոր և արագ ընթացքով... առաջնորդուեցաւ դէպի աքսոր, ինչ կ'ըսեն՝ դէպի մահ, մահ անդնական, մահ չարչարանքի, որուն գիշատիչ ու լափիչ ճիրաններէն շատ, շատ քիչերը կրցան ճողոպրիլ, և հրաշքով...:

Ձերբակալուածներուն մէջ, բացի Միւքճեան, Ալլահէրտի, Ճէվանիրճեան, Ճէլալեան, Թօփճեան, Տինանեան, Գաղաղեան բժիշկներէն, Միութեանն անդամներէն ինձ հետ կային՝ Տօքթ. Նազգաշեան, Տօքթ. Տաղաւարեան, Տօքթ. Փաշեան և Տօքթ. Պապիկ խան, որ Պարսից դեսպանին պահանջով մովք ազատ արձակուեցաւ, բայց միացեալները տարուեցան իրարէն Զանկըրը:

Աքսորէն անսպասելի կերպով մը վերադառնալէս յետոյ, առաջին մտածումը որ ունեցայ, մեր տարեկան ժողովը գումարելիս էր: Բայց տեսայ որ կարելիութիւն չկար, զի գաւառաքնակ բոլոր Հայերը տեղահանուելով դէպի սպանդ առաջնորդուելու գործն թրած էր, ՀԱՅՍՏԱՆԻԴը ծայր տուած էր, և Պոլսաբնակ Հայութիւնն ալ Դամոկլեան սուրի մը սպառնալիքին տակ ահու դողով կը հեծէր:

Եւ ահա գիշեր մըն ալ ստիպողաբար կոչուեցայ մեր ժողովատեղին, Կայս. Բժշկական Ընկերութեան սրահը, ուր թաղին ոստիկանապետը Հայ Բժշկական Միութեան Ատենապետը կը փնտռէր. ներկայացայ իրեն, և ինչ սարսափով, կրնաք երեւակայել. ձեռքը երկայն

Թուղթ մը բռնած ոկտա հարցախորձել զիս, թէ՛ ՄԵ
եմ Հայ Բժշկական Միութեան Ատենապետը, թէ ժողով
կը գումարէի՞ դեռ, որո՞ւ քով էր Միութեան արտօնա-
գիրը և ո՞վ կը պահէր կնիքը և այլն և այլն...

Պատասխանեցի անշուշտ, թէ ևս էի Միութեան
Ատենապետը, թէ արտօնագիրը իմ քովս էր, կնիքը
գանձապետին քով, բայց այլևս ժողով չէինք գումա-
րէր, որովհետեւ անդամներու մեծ մասը զինուորական
ծառայութեան մէջ կը գտնուէր և Դիւանի ժամանակին
ալ լրացած ըլլալով, կարելի չէր նոր ընտրութիւն կա-
տարել առանց հրամանի:

Պատասխաններս գրելով կը գրէր, և երբ աւար-
տեց, ևս սրտի սաստիկ արտփումներով կ'սպասէի որ
զիս հետը տանէր... բայց ո՛չ, տեսայ որ ելաւ միւսին
երթալու և կէս-քաղաքավարութեամբ մը խնդրեց ինձ-
մէ Միութեանս արտօնագիրն ու կնիքը պատրաստ ու-
նենալ, որպէս զի վաղը գոյ առնել գանձը, որովհետեւ
ըստ, այլ եւս ազգիւրս եւ Հայ անուրի ո՛ր եւ է մասնաւոր
ընկերութիւն:

Եղելութիւնս անմիջապէս հաղորդեցի Դիւանի ըն-
կերներու և նաեւ ուրիշ անդամներու, որոնց հետ հա-
մախորհուրդ որոշեցինք որ յանձնեմ արտօնագիրն ու
կնիքը:

1917 մարտ 13ին էր, որ տեղի ունեցաւ այս, և
նոյն ամսուան 31ին դարձեալ կանչուելով բնակավայ-
րիս ուստիկանատունը, այս անգամ Տօքթօ Տատուր բա-
րեկամս ալ միատեղ, հոն պաշտօնապէս առին քովէս
Միութեանս կնիքը և արտօնագիրը, որուն պատճէնը կը
մնայ մեր թուղթերուն մէջ:

Դիւրին է մակարերել, թէ այսպիսի հանգամանք-
ներու մէջ ժողով գումարելու վրայ մտածելն իսկ աւե-
լորդ էր և Դիւանս, որուն կէսը պակտած էր արդէն,
յետ խորհրդակցութեան, որոշեց սպասել դեռ, սպասել,
այս՝ ինչպէս սպասած էր արդէն, մինչև լաւագոյն օրե-
րու հասնիլը:

Ստատումի այս տարիները, ինչպէս հանուր Ազգին
համար, այսպէս ալ՝ Հայ Բժշկական Միութեանս հա-
մար՝ եղաւ, գառն և ամենադառն սուգի ու անձկու-
թեան տարիներ:

Հետզհետէ քարոտեցան, մեր գործօն անդամնե-
րէն՝ Տօքթօ Պօղոսեան, և թղթակից անդամներէն պար-
տիզակի Տօքթօ Տէր Ստեփանեան և Լօղանի Տօքթօ
Ռուբէն Զիլինկիրեանը, որ Պոլիս կը գտնուէր:

Ամենատեսակի մահերով մեր անդամներու ընտրե-
լագոյններն հնձուեցան. ՏՕԲԹ. ԽԱԶԻԿ ՓԱՓԱԶԵԱՆԸ,
այն՝ որ անցեալ չրջանին մեր Դեր-Ատենապետն էր,
զինուորական ծառայութեան ծանր աշխատութեանը մի-
ջոյնի հիւանդանալով, քանի մը օրուան մէջ տաղնա-
պալի նոպաներով իր երիտասարդ կեանքը կնքեց 1915
յուլիսին:

ՏՕԲԹ. ՅԱԿՈԲ ԷԲՐԷԷԴՅԱՆԸ, մեծ ապագայ խոս-
տացող այդ երիտասարդ հմուտ բժիշկը, որ մեր ժողով-
ներուն մէջ իր զիտական աշխատասիրութիւններովը կը
փայլէր, մարեցաւ 1916ին Կարնոյ մէջ, ուր՝ հակառակ
իր հիւանդապին վիճակին, անգլիթօրէն խրկուած էր զին-
ւորական պաշտօնը կատարելու:

ՏՕԲԹ. ՍԱՐԳԻՍ ՍԵՐՔԻՆԸ, երիտասարդ կա-

բող ակնաբոյժը, որ Միութեանն առաջին շրջանին Դեր-Ատենադպիրն եղաւ և անոր կազմութեանը ա՛յնչափ հոգ-ւով աշխատեցաւ, չարաչար սպաննուեցաւ 1916ին Եր-զնկայի սահմաններուն մէջ, ուր կը տարուէր, իրրեւ թէ պաշտօնով:

ՏՕՔԹ. ՆԱԶԱՐԷԹ ՏԱՂԱԽԱՐԵԱՆԸ և ՏՕՔԹ. ԿԱ-ՐԱՊԵՏ ՓԱՇԱԵԱՆԸ, որոնք ինձ հետ Պօլսէն հանուե-ցան, բայց խրկուեցան Այաշ, հոնկէ տարուեցան ո՛վ գի-տէ ո՛ւր, և սոսկալի կերպով նահատակուեցան 1915ին: Եւ ո՛վ մենէ չգիտեր այս երկու պատուական ընկերնե-րուն բժշկական ու գրական երկասիրութիւնները, անոնց՝ Ազգին մատուցած մեծ ծառայութիւնները և Բժշկական Միութեանն մէջ ունեցած խիստ գնահատելի վատտակը:

ՏՕՔԹ ՌՈՒԲԷՆ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆԸ, այն ծագական հասակ, նորաբազմաջ, գիտուն, բանաստեղծ բժիշկը, մեզի նոր անգամ եղած, որ Պոլիս բերուելու պատրուա-կաւ, իր աքսորովայրէն, Չանկըրրէն հանուելով շա-րաչար գնդակահարուեցաւ ճամբան ու նահատակուե-ցաւ 1915ին, մեր նշանաւոր բանաստեղծ Դանիէլ Վարու-ժանի հետ:

Ահաւոր են այս մահերը, անդարմանելի են այս կորուստները Հայ բժշկական Միութեանն համար մասնաւորապէս, և Հայ բժշկութեան համար ընդհանրապէս, և ես քաջութիւնը չունիմ անոնց կենտադրական դրուատի-քը հիւսելու այս օր, ինչպէս կը պարտադրէ ինձ Ատե-նադետի պաշտօնաւ: Ուրիշ առթիւ թողով կատաբել, իր այդ յոյժախուր, դժուարին պարտականութիւնս, կը բա-ւականանամ առ այժմ իմ պարզ խօսքերովս և կը հրաւի-

րեմ՝ զԶեղ ոտքի կանգնիլ պահ մը, անոնց յիշատակն յարգելու: (Ամբողջ սրամբ եսի կ'ելլէ:)

Հայ Բժշկական Միութիւնն պիտի սգայ, միշտ այս վաղահաս մահերը, և լալով պիտի լայ այն կորուստը Հայ բժշկներուն, զեղազործներուն և առամաբոյժներուն, որոնք վառչուէր պատերազմին բոլորանուէր ծառայելով, տարածում հնձուեցան ծաղիկ հասակի մէջ, անոնց ցանկմ շատ երկար է և պէտք է որ Հայ Բժշկական Միութիւնը պատրաստէ դաշն և երկիւղած յարգանքով պահէ իր ծոցին մէջ,

Ձեր ամենուկ վշտակիր սրտին զգացումներուն ճշմարիտ թարգմանն ըլլալ կը կարծեմ, եթէ ըսեմ, թէ Հայ Բժշկական Միութիւնն իր խոր ցաւը կը յայտնէ հը-րապարակաւ և իր համակրալից անկեղծ վշտակցութիւն-ները կ'ուղղէ կորսուած բոլոր Հայ բժշկներու, զեղա-գործներու և առամաբոյժներու սգաւոր բնասնիքներուն:

Մեր այս դառն կոկիծի պահուն ուրախ եմ յայտա-րարելու, որ գո՛նէ մեր մէջ ունինք այսօր դարձեալ մեր յարգելի ընկերը Տօքթ. Նազգաշեան, որ Այաշի բան-տին մէջ վերջին տեսնողն եղաւ մեր նահատակ արուես-տակիրներուն, վերջին ձեռք սեղմողը Տօքթ. Տաղաւարեանի և Տօքթ. Փաշաեանի:

Ուրախ եմ նաեւ յայտնելու, որ մեր անդամներէն Տօքթ. Տատուր, Տօքթ. Պահլէվանեան, Տօքթ. Զօհ-րապ, Տօքթ. Զարֆճեան, իրենց զինուորական ծառա-յութեան մէջ վաստկած ծանր հիւանդութենէն կրցան մաղապտըր ապրիլ և վերտոխն իրենց գործակցութիւնը բերել մեզ:

Ինձ հետ Դուք ամենքդ ուրախ կ'ըլլաք տնշուշտ լսելով՝ որ Միութեանս երիտասարդ անդամներէն՝ Տօքթ. Եղ. Շահպալ և Տօքթ. Յ. Տիրատուրեան, Տօքթ. Պետրոսեան և Տօքթ. Թիւլեան ողջամբ վերադարձած են, ինչպէս նաև խումբ մը երիտասարդ Հայ բժիշկներու, որոնք պատերազմի սոսկալի տանջանքներու կրցած են դիմադրել հերոսաբար:

Մեր այս բոլոր արուեստակիցներուն և անոնց՝ որ հետզհետէ պիտի գան, Հայ Բժշկական Միութեանց կ'ուզէ իր ամենաջերմ խնդակցութիւնները: Հոս պէտք է յիշեմ նաև, թէ 1915ին ինձ հետ տարագրուած բժիշկներէն, վերադարձան ժամանակին՝ Տօքթօրներ՝ Ալլահվերտի, Ճէվաիբըճեան, Թօփճեան, Ճէլալեան Տինանեան:

Պահ մը առաջ մեր Տեղեկագրէն ուսանք, թէ 1915ին մեր Միութեան անդամներուն թիւն հասած էր 43ի. կը ցաւիմ օակոյն ըսելու, թէ այս թիւը պակասած է այժմ, մեր վեց սիրելի ընկերներուն տարածած մահովը և ուրիշ երեք անդամներու ալ տնտայտակ հրաժարումով:

Միութեանս գործոն անդամներէն, Տօքթօրներ՝ Եսողուպեան, Միսիտեան, Պաղիլ խան, Արթինեան, Գափումաճեան, Կորիկեան, Ֆրնտըքլեան, Զիլեան, Հանջէրեան, Պօղոսեան, Ներսէս Ռեզնեան, Սուրէն Ռեզնեան կը գտնուին արտատանման: Մեր չորս թղթակից անդամներէն Տօքթ. Կոստան կը գտնուի միշտ ըԶմիւսիս և Տօքթ. Ճէլալ Պօսթլին. իսկ Տօքթ. Տէր-Ստեփանեան Գօնիս և Տօքթ. Զաւրիէվ Պէտրոկրատի մէջ Պօլշէվիքներու ձեռքը գրաւ է ինկած, որուն Միու-

թեանս ջերմ համակրութիւնը բոլորանուէր յայտնելով, կը մաղթեմ որ անվտանգ աղատի շուտով:

Այսպէս Կ. Պոլսոյ մէջ եղած գործոն անդամներու թիւը կը մնայ 23:

Սիրելի ընկերներս,

Ժամ է արդ, որ նոր եռանդ մը արծարծենք մեր սրտին մէջ, ժամ է կ'ըսեմ, որ նո՛ր նո՛ր գործունէութեան փարինք անյապաղ, զի ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ կը ծնի, ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ կը յառնէ իր զարաւոր աճիւններէն՝ անկախ, ազատ, ինքնավար ապրելու:

Պէտք է՝ որ Հայ Բժշկական Միութիւնը, ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԵՐԱՇՆՈՒՆԻ Փառասոր Արշալոյսը իր վառ և ազդու գործունէութեամբ ողջունէ, շատցնէ իր անդամներուն թիւը, իր մէջ առնելով բոլոր Հայ բժիշկները, ինչպէս նաև բոլոր Հայ դեղագործներն և առամնաբոյժները. օգնութեան զօրաւոր ձեռք մը կարկառէ ՀԱՅ ԿԱՐԳԻՐ ԽԱՅԻ, որ կ'աշխատի արդէն սքանչելի թափով: Իր հէտ նպատակին ընդ ՆՈՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ առողջապահութիւնը. իր անդամները ցրուէ Մայր Հայրենիքի բոլոր անկիւնները. ուշադիր ըլլայ որբերն ու սրբունիները՝ մեր վաղուան Հայրենի ու Մայրերը, առողջ մեծցնելու, հետամուտ ըլլայ ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ շատցնելու, ամուրիութեան գէժ օստտիկ պայքար մղելու, ՈՐԿԵՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ բազմացնելու, սրպէս զի շուտով և շուտով զարմանալի Հայ Ազգութեան կրած ահաղինկորուածը, և լցուի փութով միլիոնաւոր Հայ նահապաղներու թողած պակտը, զոր աննախընթաց բռնապետութիւն մը իր անօրինակ ոճրագործութիւններովը չի հեց մեր մէջ:

ՏՕՒԹ. Վ. Ե. ԹՈՐՆՈՍԵԱՆ

Բերա, 3 Յունիս 1919

« Ազգային գրադարան



NL0248521

10

